

חבל נחלתו

תשובת המחבר

בע"ה כז תמוז תש"ע

לכב' הרה"ג דב ליאור שלום וכל טוב!

ראשית אני מבקש סליחה שאני גוזל מזמנו ואין הרב צריך להשיב (אא"כ ירצה כמובן) על דברי המצורפים.

שנית לא ערערתי על סמכותו וכוחו של המהרש"ם זצ"ל. בזמנו אף הכנסתי מכתביו לספרים שערכתי (בענין פדיון הבן). וקראתי את תולדות חייו. אבל ערערתי על מקורו מירושלמי – מעשרות שהדימוי של חצר לענין עירובין לחצר הנעדרת לענין מעשרות שחידש המהרש"ם אינו מוסכם. והבאתי דברי החזו"א (שלא ראה את המהרש"ם מן הסתם), אולם חילק מדעתו הרחבה בין חצר של עירובין לחצר לענין מעשרות. (ובכך כיוונתי לדעת החזו"א).

לגבי ראיית הרב מערוה"ש התייחסתי לנקודה זו בתשובתי הארוכה הראשונה. לגבי חילוקו של הרב בין זרעים למים הבאתי דברי הראב"ד שהשווה ביניהם. ובאופן עקרוני נראה לי שאין הבדל בין מקיף מלכתחילה זרעים לבין מקיף קוצים, ודברי המהרש"ם יכולים להיאמר במקום שהקוצים עלו אחר שהקיף, אולם אם מלכתחילה מקיף על מנת להקיף קוצים וכי זה יחשיבם לפותח לשם דירה? ומה שכתב הרב בעניין ציבור והיקל עליו בענייני עירובין שהם דרבנן, נראה לי, וכך קבלתי מפוסקים שדברתי עימם, שבאופן עראי ניתן להקל, אבל במצב קבוע בדבר שיכולים לתקנו בנקל, מן הראוי אף לציבור להחמיר ולא לסמוך על דעות יחידים בקביעות להלכה ולמעשה.

תודה על התשובות
יעקב

סימן יב

חיוב ברירה קודם הפסח מספק שיחמיץ בפסח

לפני הפסח כדי להוציא את זרעי התבואה? או שיכול לבטלם לפני הפסח או בפסח.

תשובה

א. כעת זרעי התבואה אינם חמץ. אולם אם הם יחמיצו בפסח הוא יעבור בבל יראה ובל ימצא כיון שיהיה ברשותו חמץ.

שאלה

אדם מאכיל לבעלי חיים שהוא מגדל קטניות בפסח, את הקטנית הוא שורה במים קודם האבסת הבהמה. בדר"כ בשקי הקטניות מעורבים גרגרים בודדים של תבואה שיחמיצו בפסח לאחר ששרה את הקטניות במים אף לפני אכילת בעלי החיים. האם מוטל עליו לברור את האוכל

חבל נחלתו

כמו"כ בהאכלתו לבהמה הוא עובר מהנאה מחמץ בפסח.

כתב בספר אהל מועד (שער הפסח דרך ד נתיב ח): "כתב רשב"א שאין לחוש כלל בחטים שנשכו עכברים בשניהם שאפי' תאמר דהוי כלעיסת אדם מ"מ אנו רואין שאין מתרפאין אפי' עפ"י הביב ואפי' אדם בכיוצא בזה הנושך בגרגיר בשיניו אינו בא לידי חימוץ בכיוצא בזה ע"כ. ויש מחמירין בזה וגם שמענו בהרבה מקומות לברור חטים בפסח מאכילת עכבר". והחשש הוא שהחטים שנשכם עכבר נתחמצו, ולכן כאשר יטחנו אותם יערבו חמץ בתוך הקמח ויאכל חמץ בפסח.

וכן הטור (או"ח סי' תנג) הביא: "כתב הר"פ יש נוהגים לברר החטין אחד אחד מאכילת עכבר וי"א שא"צ דהוי מי פירות וכתב הוא (=ר"פ בעל הגהות על הסמ"ק) שאינו דומה למי פירות שהרוק מחמיץ כדתנן לא ילעוס אדם חטים ויתנן ע"ג מכתו וכו' ואין להקל ע"כ. ונראה שאין לחוש לזה כלל דחששא רחוקה היא זו לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי העכבר דאפי' לתיתה שרי בגמרא (פסחים מ א) אלא שהחמירו הגאונים לאוסרה, ועוד אפילו אם יש בהן נשוכין אינו אחד מאלף ומתבטלין הן כשיטחון ואין כאן מבטלין איסור לכתחלה שאינו טוחן כדי לבטלה". ומהטור עולה שלא חשש לכך לכתחילה, כיון שהרוק מעט וכן החטים מתבטלות, ולכן לא חייב בבירית והוצאת החטים שנשכין עכבר.

וכן הב"י הביא את מקור הדברים בסמ"ק ובהגהות מימוניות, והוסיף: "כתבו הגהות מיימון בפרק א' (ה"ה דפי' קושטא)

בשם סמ"ק (סי' רכב עמ' רלא הגהות הר"ף אות יב ד"ה ועל הדגן) על הדגן שצמח מלחלוחית הארץ שקורין גירמ"י אומר רבינו יחיאל שזהו חימוץ גמור וכשהוא מעורב בתבואה אחרת **צריך לברור יפה שיהא ששים מאותו שלא צמח** ואף על גב דהוי יבש ביבש מכל מקום יהיב טעמא בשעת אפיה, וגם צריך שתהא האפיה קודם פסח, **דאי בפסח אפילו כל שהוא אסור** על כן נכון הוא לזוהר שלא יהיה כלל מאותו גירמ"י בתבואה כי לעולם הוא שם ומתערב בתבואה ורגילות הוא לאפות מצות בפסח עכ"ל".

מתבאר כי לכתחילה יש לברור חטים שנתחמצו לפני פסח ולא לבטלם ברוב, אף אם אנו סוברים שאין חמץ חוזר וניעור בפסח, ובפסח אם אפה מצה מחיטים שנתבקעו אינן בטלות ועובר באיסור אכילה שהוא איסור כרת.

ב. והב"ח (או"ח סי' תנג) הסיק: "ולענין הלכה נקטינן כהרשב"א בתשובה (ח"א) סימן תפ"ח דאין בנשיכת העכברים משום חימוץ ואפילו היה בו משום חימוץ אין בו אלא מעט בתוך הרבה ואי אפשר לבוא בו לידי איסור דאורייתא... ומאריך בכך שאין בחיטים נשוכות איסור ובברירה פחות מששים מתבטל קמח בקמח אף בפסח. אולם ממשיך הב"ח: "וכל זה לפי הלכה אבל למעשה כל בעל נפש יחמיר על עצמו ובפרט בדגן שצמח שהוא חמץ גמור ואוסר בפסח בשעת אפיה כמ"ש הסמ"ק..."

וכן פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תנג ס"ג): "אם לא בירדו החטים מאכילת עכבר, אין בכך כלום. הגה: וכן אם לא בירדו ממנו אותו דגן שצמח; מיהו צריך לדאות

בחומרים שונים וחיבור יחדיו. אצל חלק מבעה"ח מרטיבים את הכופתיות לפני נתינתן לבעלי החיים. בתוך קוי הייצור של מפעלי המזון נשארים ודאי גרגרי תבואה בכל מיני פינות והם מתוספים ל'תערובת' שנותנים לבעה"ח. נמצא שבתערובת הניתנת לבהמות בפסח, אף שמחליפים את מזונם כשלושים יום קודם החג למזון כשר לפסח כדי שלא יאכלו חמץ בפסח ובעליהן לא יהנה מחמץ ויעבור בבל יראה, בכ"ז מעורבת כנראה כמות קטנה של תבואה שעם נתינת מים עליה תחמיץ, או שרוק הבהמות הניגר מפיהן יגרום להן להחמיץ. וכאן לא ניתן לברור את התבואה שרוסקה והוכנסה לתוך התערובת. וא"כ נוצר מצב שבו לא ניתן לברור את התבואה מתוך הקטניות ועם זאת הנותנה לפני הבהמות בפסח מחמיץ אותן ועובר בבל יראה ובהנאה מחמץ.

ד. כתב הרוקח (הל' פסח סי' רעג): "וכל אדם ילמד לבני ביתו לומר כשלשין המצות יאמר כל הבצק שתפול לארץ חוץ לכלי שלשין ממנו יהיה בטל והפקר. זה צריך לומר קודם שתחמיץ העיסה הנופלת לארץ כדמוקים רב אחא בר יעקב בפ' א' דפסחים היה יושב בבית המדרש ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת ומתיירא שלא תחמיץ מבטל בלבו אפילו ביום טוב". ובהמשך הסימן כתב: "בלילות ראשונות

שאינו בו כל כך שלא יהא ששים כנגדו מן ההיתר (הגהות מיימוני בשם סמ"ק ות"ה סימן ק"ד)". ועי' בנו"כ על השו"ע¹.

ועוד מצאנו שחייבו בברירה בשולחן ערוך (או"ח סי' תסב ס"ז) שכתב: "יש לברר המלח קודם פסח מחטים שלא יהיו בתוכו, כי כשהמלח מתלחלח הוא נכנס מעט מעט בחטים ומתחמץ". ודבריו עפ"י הגהות מימוניות.

ג. אולם יש לחלק בין מקרה דנן לבין כל הדינים למעלה, שכן בשאלתנו המדובר במעט חטים בתערובת קטנית בכמות קטנה מאד, כמו כן אין מדובר כעת בחמץ או בספק חמץ, אלא בגרעיני תבואה שיחמיצו רק בפסח. כמו"כ אין מדובר באכילת אדם אלא באכילת בהמה שהיא בגדר הנאה מחמץ, והשאלה היא האם מחשש שיעבור בפסח על בל יראה ובל ימצא והנאה מחמץ מוטל עליו כבר עתה לפני הפסח לברור את החטים מהקטניות. ובאופן כללי, השאלה היא האם אדם שיוצר אצלו וברשותו בעל כרחו חמץ בפסח והוא יהנה ממנו, חייב לעשות כל מאמץ לבער את גורמיו עתה, או שיכול לבטלו ודי בכך.

ויש להוסיף על השאלה: חברות המייצרות אוכל לבהמות מייצרות אותן בכופתיות (חתיכות דבוקות) לאחר שהדגנים והקטניות עוברים תהליך גריסה, ערבוב

1. מהנו"כ עולה במפורש שקמח מתבואה שהחמיצה בכמות קטנה מששים שנתערב בקמח שלא החמיץ קודם הפסח, הרי זו תערובת לח בלח ואינו חוזר וניעור בפסח ולכן אף אם אפה בפסח ממנו אינו עובר לא באיסורי אכילה וכש"כ בשאר איסורים. ומכאן תשובה לסוברים שקמח אפילו נתלחלח הגרעינים בשעת טחינתם הרי הוא חמץ בפסח. וכך כתב במגן אברהם (סי' תנג ס"ק ו): "מיהו צריך לראות – קאי אדגן שצמח וא"צ לאפותו קודם פסח דקמח בקמח מקרי לח בלח ואינו חוזר וניעור (ת"ה וב"ח) ועמ"ש סי' תמ"ז ס"ד וסי"א בשם הרשב"א".

חבל נחלתו

אלא רצה לומר בצק כזית או יותר וכן הוא ברוקח ובמדככי והגהות מיימוני כתב[ו]ן בסתם שמא יפול בצק וכו' ולא הזכירו פירורין. ועוד כתב במהרי"ל (הל' אפיית המצות ס' ח) דהכא שאני דחיישינן שמא לאחר אפייה דמכבדין הבית יתכנסו פירורי הבצק וראויין להדבק יחד עד שיהא בהן כזית ולפיכך צריך לבטל בשעת לישה בפירוש אף הפירורין אבל בפירורי לחם קאמר תלמודא ממילא בטלי כיון דלא מידבק ביחד וכן עמא דבר לבטל פירורי עיסה בשעת לישה וכתב במהרי"ל (שם) דלאחר האפייה צריך לכבד את הבית שאנע"פ שביטל אף הפירורין מכל מקום החמץ ברשותו ומה שנמצא מן הבצק שנפל ישרפנו".

עולה שבפירורי בצק יש חשש הצטרפות ולכן צריך לבטל מקודם, ולכאורה בכמה גרעיני חיטה אין הצטרפות וכל אחד קטן מכזית, וא"כ יש סברה לומר שבטלים מעצמם. אולם נראה שדוקא בבצק העומד להתקלקל ולהיזרק אומרים שבטל, אבל גרעיני תבואה אין עומדים להיבטל אפילו אין בהם כזית², וכיון שיחמיצו בפסח עובר עליהם, אם לא ביטלם קודם שיתן עליהם מים בפסח. וכך פסק בשולחן ערוך (ס' תס ס"ג): "הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה: כל פוררים שיפלו בשעת לישה ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם, כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצן".

לאחר שילוש כל עיסתו יגרוד העיסה מן הכלי וישפוך המים במקום מדרון אלכסון שלא יאסף כזית במקום אחד כדאיתא בפ' כל שעה או ישפכם ברשות הרבים". היינו אדם היועד בבירור שיווצר לו חמץ בפסח בעל כרחו בין משאריות הלישה ובין ממי הלישה והשטיפה של הכלים בהם הוא אפה את הבצק, כאשר האפיה היא בפסח, צריך לבטל את פירורי העיסה שיפלו ויחמיצו קודם נפילתם. ובכך אינו עובר בבל יראה אפילו שהם ברשותו או ישפוך את מי הלישה והניקוי לרשות הרבים ובכך יוציאם מרשותו קודם שיחמיצו.

וכן כתב הטור (או"ח ס' תס): "ויהא אדם רגיל לומר על כל פירורין שיפלו בשעת לישה ועריכה יהיו בטלין כדי שיתבטלו קודם חימוצן".

ה. ובאר הבית יוסף: "ויהא אדם רגיל לומר על כל פירורין שיפלו וכו'. כן כתב המדככי (בפ"ה) [בפרק קמא] (ס' תקלז) וכן כתבו הגהות מיימוניות פרק ג' (אות י) בשם הרוקח (ס' רעג) וכתבו עוד וכן טוב שיעשה לבצק הנדבק בכלים ששמא לא יוכלו להסירו עד שיחמיץ. והטעם שצריך לבטל קודם שיחמיץ **משום דבתר איסוריה לאו ברשותיה הוא לבטלו** כדאמרין בפרק קמא דפסחים (ז.ו)".

והב"ח שאל: "ואיכא למידק אלשון רבינו שאמר על כל פירורין וכו'. הא אסיקנא בפרק קמא (ו ב) דפירורין ממילא בטלי ולא צריך לבטל משום פירורין, ואפשר דפירורין דקאמר רבינו לאו דוקא

2. וצ"ע אם החמיצו האם עובר עליהם במשהו, או שיכולים ליבטל ברוב כיון שאין המדובר באיסור אכילה אלא בבל יראה ואיסור הנאה.

זרעי התבואה בתוכה. וברירת התבואה מהתערובת קשה (ואם המדובר באורז היא קשה מאד). וכן אם מדובר בגרגרי תבואה שנגרסו ועורבו בגרעיני קטנית כלל לא ניתן להפריד בין הגרעינים, ואף על הנאתו מפיטום בעה"ח בכמה גרגרי תבואה היה מותר, ויש בה בקושי שוה פרוטה. ולכן נראה שאפשר להגדיר זאת כלא אפשר ולא מיכוין ומותר. ויש להוסיף שאמנם המדובר בסוגיה בפסחים בהנאת הגוף הבאה לו בעל כרחו (עי' שו"ת מהר"ל סימן קסא) כגון ריח ומראה וכד', אבל הדבר ק"ו לגבי הנאה שאינה הנאת הגוף אלא הנאת ממון בלבד, שאם לא אפשר ולא מיכוין מותר. כמו כן הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"ד ה"ב) אינו מחלק בין הנאת גוף להנאת ממון וז"ל: "...והנייה הבאה לו לאדם בעל כרחו באיסור מכל האיסורין אם נתכוון אסור ואם לא נתכוון מותר". ומצאתי בערוך השולחן (או"ח סי' תנ"ח) שהשתמש אף הוא בהלכה זו כטעם לפסיקתו, וז"ל: "וכן אסור לסייע בענייני חמץ כגון לטעון על העגלה חמצו של א"י שהרי הא"י מחזיק לו טובה וזהו כשכר ונמצא משתכר באיסורי הנאה [שם] ואפילו שלא בפניו דאין כאן החזקת טובה נראה דאסור דזהו כרוצה בקיומו, אך במקום צער בעלי חיים כגון שבהמתו טעונה חמץ ורובצת תחת משאה דמצוה

נראה שה"ה לכאן כיון שיהיו ברשותו לאחר נתינת המים על זרעי הקטנית גרעיני חיטה שיתפחו ויתחמצו צריך לבטלם קודם שיחמיצו, ואם בכ"ז יראה גרעין שתפח ויציאנו וישרפנו כיון שחייב בביעורו כפי שכתב המהר"ל (המובא בב"ח) לגבי פירורים.

ו. אולם יש להקשות על פתרון זה מפני שהוא מועיל לאיסור בל יראה אבל אינו מועיל לאיסור ההנאה מחמץ בפסח שאין זה משנה אם החמץ שלו או ברשותו כדי לאסור הנאה מהחמץ³.

בפסחים (כה ע"ב) נאמר: "איתמר, הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו... לא אפשר ולא מיכוין – כולי עלמא לא פליגי דשרי... ופרש הר"ן (על הרי"ף עבודה זרה ט ע"א): "כגון ריח של עבודת כוכבים ובעל כרחו היינו לומר שלא בא לכאן בשבילו אלא הנאת הריח ממילא קא אתיא".

וכך פסק הרי"ף בע"ז (דף ט) שלא אפשר ולא מיכוין מותר. ופרש הר"ן (ט ע"ב): "לא אפשר. לו ליבדל, ולא קא מיכוין. ליהנות דאיכא תרתי להתירא כ"ע לא פליגי דשרי".

ונראה שבמקרה הנוכחי ניתן להגדיר זאת כלא אפשר ולא מיכוין, הן לגבי עצם התערובת והן לגבי המצב בפסח. הוא לא עירב את זרעי התבואה בקיטנית, ואם אפשר היה מוכן לקנות רק קיטנית ללא

3. ונראה שחמץ אינו אסור בהנאה במשהו בפסח בהנאת ממון. ועיי' ר"ן (על הרי"ף עבודה זרה לז ע"א) שכתב שכך סברו הגאונים והרי"ף הראב"ד והרמב"ן, אולם הרמב"ם והר"ן סברו שאף איסור הנאה מחמץ בפסח במשהו. וכן הרא"ש (ע"ז פ"ה ס' ל) סבר שאוסר בהנאה במשהו, אולם המרדכי (ע"ז רמז תתמא) כתב שיכול לפדות הנאתו בממון וישליך הנאה לים המלח. ועיי' מג"א (סי' תנ"ק יב) שהתיר אם אין לו הנאת אכילה אלא אך הנאת ממון. ועיי' שו"ת (מערכת חמץ ומצה סי' א אות ז) ושו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קג.

חבל נחלתו

הייצור, והקונה כלל לא מתכוין לקנותם להאכלת בהמתו, והם יחמיצו בפסח ובחלק מהמצבים לא ניתן לבוררם, נראה שהדרך הנכונה היא לבטלם ולהפקירם קודם שיחמיצו, וכיון שכמעט ולא ניתן להפרידם והוא אינו מתכוין ליהנות מהם אינו עובר אף בהנאה מחמץ. ואעפ"כ אם אחרי הביטול מצא בפסח חמץ בעין צריך לשורפו.

לפרוק מחוייב לפרוק כיון שיש בזה מצות עשה דאורייתא לא חיישינן מה שיחזיק לו טובה זהו כמו **לא אפשר ולא קא מכיין דמותר** [שם] כדאיתא בפסחים [כ"ה:]: "ועי' באחרונים שהשתמשו בלא אפשר ולא מכיין אף בדברים שאינם הנאות הגוף.

מסקנה

כיון שהמדובר בשאריות של מפעל

סימן יג

שימור לשם מצה ומצת מכונה

על התבואה. משמע שבמקום שהטחינה ללא מים די בשימור משעת לישא. כמו"כ ברור שהשימור המדובר הוא מנפילת מים כפי שאמר ברא"ש.

וכן עולה מהאמור בריטב"א (פסחים מ ע"א): "כתב הר"ט ז"ל ולענין פסק נראה **דאין מעכב אלא שימור דלישה** כפשוטא דלישנא דרב הונא וכן דעת הרא"ה ז"ל, אבל רבינו אלפסי ז"ל סמך אדרבא ואמר ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפיסחא וכו', וכתב הר"ט ז"ל ומלשונו משמע שאינו מעכב בדיעבד ואינו אלא למצוה תדע שהרי **התירו הגאונים ז"ל ליקח קמח מן השוק בשעת הדחק ושיוצא בה ידי חובתו**, הלכך כך נראה המסקנא **דלכתחילה עבדינן ליה שימור משעת קצירה ומיהו בדיעבד בשימור דלישה סגי...**

וכן כתב הר"ן (על הר"ף פסחים יב ע"א): "ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפיסחא מעידן קצירה. ודאי דלמצוה מן המובחר

שאלה

מה הבעיות ביציאה ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון במצת מכונה?

א. שימור במצה, מאימתי?

הטור (או"ח חיים סימן תנג) מביא את מחלוקת הראשונים ביחס לשימור במצה: "כתב רב אלפס שצריך לשמור חטין שיוצאים בה ידי מצה **משעת קצירה** שלא יבא עליהם מים, וא"א הרא"ש ז"ל כתב שא"צ אלא משעת טחינה ח"ל נוהגין באשכנז ובצרפת לשומרן **משעת טחינה** לפי שאז מקרבין אותן אל המים שטוחנין בריחיים של מים וכ"כ בשאלתות לא נפיק ידי חובתיה אלא במצה דמינטרא מחימוץ מן כד נפל מיא עילויה".

היינו מחלוקתם האם צריך לשמור משעת קצירה או משעת טחינה. כאשר הסיבה לשימור מטחינה היא בגלל שימוש במים להנעת הטחנה וחשש לנפילת מים